

Το πραξικόπημα στη Χιλή

Ralph Miliband (μετάφραση: Barikat)

Το barikat μεταφράζει ένα εκτενές κείμενο του Ralph Miliband για την Χιλή του Αλιέντε. Ένα «ιστορικό δοκίμιο» για μια ανεξίτηλη περίοδο που αναδύθηκαν τεράστιες δυνατότητες, αλλά και σημαντικά όρια στον αγώνα για την ριζική αλλαγή των κοινωνικών συσχετισμών στην Χιλή. Η συγκεκριμένη δημοσίευση στοχεύει στην επανατοποθέτηση της «Μνήμης» εντός της νέας συγκυρίας ως βασικό εργαλείο κατανόησης και την ίδια στιγμή αλλαγής του κόσμου, και όχι προφανώς σε αδιέξοδους παραλληλισμούς. Καλή ανάγνωση.

ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΣΤΗ ΧΙΛΗ

Μέρος Πρώτο:

Αυτό που συνέβη στη Χιλή στις 11 Σεπτέμβρη του 1973 δεν αποκάλυψε αιφνιδιαστικά κάτι καινούργιο σχετικά με τους τρόπους, τους οποίους εκείνοι που έχουν τη δύναμη και τα προνόμια επιδιώκουν την προστασία της κοινωνικής τους τάξης. Η ιστορία των τελευταίων 150 ετών είναι γεμάτη με τέτοια επεισόδια .

Ακόμα κι έτσι, τουλάχιστον η Χιλή έχει αναγκάσει πολλούς ανθρώπους της Αριστεράς να κάνουν κάποιους άβολους προβληματισμούς και να θέσουν ερωτήματα σχετικά με την «στρατηγική» (πράγμα κατάλληλο για καθεστώτα δυτικού τύπου) για αυτό που αόριστα ονομάζεται μετάβαση στο σοσιαλισμό.

Φυσικά, οι σοφοί της Αριστεράς , και άλλοι, έχουν σπείσει να διακηρύξουν ότι η Χιλή δεν είναι Γαλλία ή Ιταλία ή Βρετανία . Αυτό είναι αλήθεια. Οι χώρες δε μοιάζουν, οι συνθήκες είναι πάντα διαφορετικές, όχι μόνο μεταξύ των χωρών, αλλά και μεταξύ των περιόδων μέσα στην ίδια χώρα. Μια τέτοια σοφία καθιστά δυνατό και εύλογο να υποστηριχθεί ότι η εμπειρία μιας χώρας ή μιας περιόδου δεν μπορεί να δώσει πειστικά «μαθήματα».

Αυτό είναι, επίσης, αλήθεια. Και ως γενική αρχή, κάποιος πρέπει να είναι καχύποπτος με τους ανθρώπους που έχουν άμεσα «μαθήματα» για κάθε περίπτωση. Το πιθανότερο είναι ότι τα «μαθήματά τους» τα είχαν κατά νου πολύ πριν ξεσπάσει η περίπτωση και ότι απλώς προσπαθούν να χωρέσουν την εμπειρία στις προηγούμενες απόψεις τους . Γι 'αυτό ας είμαστε προσεκτικοί σχετικά με τη λήψη και παράδοση «μαθημάτων».

Παρόλα αυτά, και με προσοχή στη χρήση, υπάρχουν πράγματα που πρέπει να μάθουμε από την εμπειρία ή το «άγνωστο» τα οποία καταλήγουν στο ίδιο πράγμα. Όλοι έχουν καταλήξει και πολύ σωστά, στο ότι η Χιλή, και μόνο αυτή η χώρα σε όλη τη Λατινική Αμερική, ήταν μια συνταγματική, κοινοβουλευτική, φιλελεύθερη, πλουραλιστική κοινωνία, μια χώρα που είχε μια πολιτική ζωή που δεν έμοιαζε με τη γαλλική, η την αμερικάνικη ή τη βρετανική, αλλά σίγουρα ήταν «δημοκρατική» ή, όπως οι μαρξιστές θα την ονόμαζαν αστική δημοκρατία .

Σε αυτή η περίπτωση, και με πολλές επιφυλάξεις, αυτά που συνέβησαν στη Χιλή θέτουν ορισμένα ερωτήματα, απαιτούν ορισμένες απαντήσεις, και μπορούν να δώσουν ορισμένες υπενθυμίσεις και προειδοποιήσεις. Μπορεί, για παράδειγμα, να δείξουν ότι τα γήπεδα τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για άλλους σκοπούς εκτός από τον αθλητισμό - όπως η συγκέντρωση αριστερών πολιτικών κρατουμένων - δεν υπάρχουν μόνο στο Σαντιάγο, αλλά και στη Ρώμη και στο Παρίσι ή ακόμα και στο Λονδίνο.

Επίσης μας δείχνουν ότι κάτι συμβαίνει όταν σε μια κατάσταση κατά την οποία η μηνιαία εφημερίδα για τη θεωρητική συζήτηση του Βρετανικού Κομμουνιστικού Κόμματος «ο Μαρξισμός Σήμερα», έχει ως κεντρικό άρθρο, για το Σεπτέμβριο 1973, μια ομιλία του Ιουλίου από τον Γενικό Γραμματέα της Κομμουνιστικού Κόμματος της Χιλής, Luis Corvalan (τώρα βρίσκεται στη φυλακή εν αναμονή δίκης και πιθανά της εκτέλεσής του), που φέρει τον τίτλο «Λέμε όχι σε εμφύλιο πόλεμο! Αλλά είμαστε έτοιμοι να συντρίψουμε μία Στάση».

Υπό το πρίσμα του τι συνέβη, αυτό το σύνθημα φαίνεται μάλλον αξιολύπητο και υποδηλώνει ότι κάτι πάει πολύ άσχημα, ότι πρέπει να γίνει ένας απολογισμός και ότι πρέπει να προσπαθήσουμε να δούμε τα πράγματα πιο καθαρά. Στο βαθμό που η Χιλή ήταν μια αστική δημοκρατία, αυτά που συνέβησαν εκεί μπορεί να συμβούν και σε άλλες αστικές δημοκρατίες.

Εξάλλου οι Times, την επαύριο του πραξικοπήματος έγραφαν (και οι λέξεις θα πρέπει να απομνημονευθούν προσεκτικά από τον κόσμο της Αριστεράς): « Άσχετα με το αν είναι αποδεκτό ή όχι οι ένοπλες δυνάμεις είχαν το δικαίωμα να κάνουν ό, τι έκαναν, οι συνθήκες που επικρατούσαν ήταν τέτοιες ώστε ένας λογικός στρατιωτικός θα μπορούσε -καλή τη πίστη- να θεωρήσει ότι ήταν συνταγματικό καθήκον του να παρέμβει».

Αν συνέβαινε κάτι παρόμοιο στη Βρετανία, ένα καλό στοίχημα θα ήταν, ποιοι θα βρίσκονταν μέσα στο στάδιο Wembley. Σίγουρα δεν θα ήταν ο συντάκτης των Times που μάλλον θα ήταν απασχολημένος γράφοντας editorials, μετανιώνοντας για διάφορα πράγματα αλλά συμφωνώντας, απρόθυμα στο τέλος ότι, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις καταστάσεις, και παρά τον αγωνιώδη χαρακτήρα της επιλογής, δεν υπήρχε εναλλακτική λύση από τους λογικούς στρατιωτικούς . . . Και ούτω καθεξής.

Όταν ο Σαλβαδόρ Αλιέντε εξελέγη στην προεδρία της Χιλής το Σεπτέμβριο του 1970, υπήρχε η πεποίθηση ότι η πολιτική κατάσταση που εγκαινιάστηκε αποτελεί μια δοκιμασία για την ειρηνική ή κοινοβουλευτική μετάβαση στο σοσιαλισμό. Όπως αποδείχθηκε κατά τα επόμενα τρία χρόνια, αυτό ήταν υπερβολή. Πέτυχε πολλά μέσω της οικονομικής και κοινωνικής μεταρρύθμισης, κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες - αλλά παρέμεινε σκόπιμα ένα «μετριοπαθές» καθεστώς. Πράγματι, δε θα ήταν τραβηγμένο να πούμε ότι η αιτία του θανάτου της, ή τουλάχιστον μία από τις κύριες αιτίες της, ήταν η πεισματάρικη μετριοπάθεια της.

Αλλά όχι, ακούμε τώρα από ειδικούς όπως ο καθηγητής Hugh Thomas, από το Graduate School of Contemporary European Studies στο Πανεπιστήμιο του Reading ότι: «Το πρόβλημα ήταν ότι ο Αλιέντε ήταν επηρεασμένος από ανθρώπους, όπως ο Μαρξ και ο Λένιν, και όχι από τον Mill, τον Tawney, ή τον Aneurin Bevan ή οποιοδήποτε άλλο ευρωπαϊκό δημοκρατικό σοσιαλιστή». Ο καθηγητής Thomas χαρούμενα συμπληρώνει και το εξής, «το Χιλιανό πραξικόπημα δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί ως ήττα για δημοκρατικό σοσιαλισμό, αλλά για το μαρξιστικό σοσιαλισμό».

Όλα είναι καλά, λοιπόν, τουλάχιστον για το δημοκρατικό σοσιαλισμό. Προσέξτε, «δεν υπάρχει αμφιβολία για το ότι ο Δρ Αλιέντε είχε την καρδιά του στο σωστό μέρος» (πρέπει να είμαστε δίκαιοι σε αυτό), «υπάρχουν όμως πολλοί λόγοι να πιστεύουμε ότι η συνταγή του ήταν λάθος για τις παθήσεις της Χιλής, και φυσικά το ότι προσπάθησε να εφαρμόσει τη συνταγή που του έφερε αυτό το αποτέλεσμα. Η σωστή συνταγή, βεβαίως, ήταν ο κεϋνσιανός σοσιαλισμός, όχι ο μαρξιστικός».

Αυτό είναι! Το πρόβλημα του Αλιέντε είναι ότι δεν ήταν ο Harold Wilson, που περιβαλλόταν από συμβούλους με πλούσια κατάρτιση στον «κεϋνσιανό σοσιαλισμό», όπως ο καθηγητής Thomas.

Δεν πρέπει να σταθούμε πολύ στους Thomases και τις έτοιμες κατανοήσεις τους για το πως οι πολιτικές του Αλιέντε ήταν εφάμιλλές ενός «σιδηρού χειρουργού» στο κρεβάτι μιας προβληματικής Χιλής. Αλλά ακόμη και αν η εμπειρία της Χιλής δεν ήταν μια δοκιμασία για την «ειρηνική μετάβαση στο σοσιαλισμό» εξακολουθεί να προσφέρει ένα παράδειγμα του τι μπορεί να συμβεί όταν μια κυβέρνηση δίνει την εντύπωση, σε μια αστική δημοκρατία, ότι όντως προτίθεται να επιφέρει σοβαρές αλλαγές στην κοινωνική τάξη και να κινηθεί σε σοσιαλιστικές κατευθύνσεις, με συνταγματικό και σταδιακό τρόπο. Ο,τι και να ειπωθεί για τον Αλιέντε και τους συνεργάτες του, σχετικά με τις στρατηγικές και τις πολιτικές τους δεν υπάρχει καμία αμφιβολία γι' αυτό είναι αυτό που ήθελαν να κάνουν.

Δεν ήταν, και οι εχθροί τους το γνώριζαν καλά, απλώς αστοί πολιτικοί που μουρμούριζαν «σοσιαλιστικά» συνθήματα. Δεν ήταν «κεϋνσιανοί σοσιαλιστές». Ήταν σοβαροί και αφοσιωμένοι άνθρωποι, όπως όλοι τους το απέδειξαν πεθαίνοντας για αυτό που πίστευαν.

Αυτό είναι που προκαλεί τη συντηρητική απάντηση σε ένα θέμα μεγάλου ενδιαφέροντος και σημασίας, και το οποίο καθιστά απαραίτητο για μας να προσπαθήσουμε να αποκωδικοποιήσουμε το μήνυμα, την προειδοποίηση, τα «μαθήματα». Επειδή η εμπειρία αυτή μπορεί να έχει μεγάλη σημασία για άλλες αστικές δημοκρατίες. Πράγματι, δεν χρειάζεται να επιμείνουμε ότι ορισμένα από αυτά είναι βέβαιο ότι θα έχουν άμεση σχέση με οποιαδήποτε «μοντέλο» της ριζικής κοινωνικής αλλαγής σε αυτό το είδος του πολιτικού συστήματος.

Πόλεμος και Ταξική πάλη

Ίσως το πιο σημαντικό μήνυμα ή προειδοποίηση ή «μάθημα» είναι επίσης και το πιο προφανές, και ως εκ τούτου πιο εύκολα παραβλέπεται. Πρόκειται για την έννοια της ταξικής πάλης. Υποθέτοντας ότι μπορεί κανείς να αγνοήσει την άποψη ότι η ταξική πάλη είναι το αποτέλεσμα «εξτρεμιστικής» προπαγάνδας και αναταραχής, παραμένει το γεγονός ότι η Αριστερά είναι μάλλον επιρρεπής σε μια προοπτική σύμφωνα με την οποία η ταξική πάλη είναι κάτι που διεξάγεται από τους εργάτες και τις υποτελείς τάξεις ενάντια στις κυρίαρχες.

Είναι ακριβώς αυτό. Αλλά η ταξική πάλη σημαίνει επίσης, και συχνά σημαίνει κυρίως, τον αγώνα που διεξάγεται από την κυρίαρχη τάξη, και το κράτος και ενεργεί για λογαριασμό της, κατά των εργαζομένων και των υποτελών τάξεων. Εξ ορισμού, ο αγώνας δεν είναι μια μονόδρομη διαδικασία αλλά διεξάγεται ενεργά από την κυρίαρχη τάξη ή τις τάξεις, και με πολλούς τρόπους πολύ πιο αποτελεσματικά από τον αγώνα που διεξάγουν οι υποτελείς τάξεις.

Δεύτερον, αλλά στο ίδιο πλαίσιο, υπάρχει μια τεράστια διαφορά που πρέπει να γίνει κατανοητή - αρκετά μεγάλη ώστε να επιβάλλεται η διαφορά του ονόματος- μεταξύ της «συνήθους» ταξικής πάλης, του είδους που συνεχίζεται μέρα με την μέρα στις καπιταλιστικές κοινωνίες, σε οικονομικό, πολιτικό, ιδεολογικό, μικρο- και μακρο επίπεδα, και οι οποίες είναι γνωστό ότι δεν συνιστούν απειλή για το καπιταλιστικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα και, από την άλλη πλευρά, της ταξικής πάλης που είτε έχει, είτε θεωρείται πιθανό να επηρεάσει την κοινωνική ισορροπία με πραγματικά θεμελιώδη μέσα.

Η πρώτη μορφή της ταξικής πάλης, αποτελεί την ουσία, ή ένα μεγάλο μέρος της ουσίας, της πολιτικής της καπιταλιστικής κοινωνίας. Δεν είναι ασήμαντη, ή απλά εικονική, αλλά δεν «τεντώνει» το πολιτικό σύστημα. Η δεύτερη μορφή του αγώνα απαιτεί να περιγραφεί όχι απλά ως ταξική πάλη, αλλά ως ταξικός πόλεμος.

Όταν άνθρωποι με δύναμη και προνόμια (και δεν είναι απαραίτητως αυτοί με τις περισσότερες εξουσίες ή τα προνόμια που είναι οι πιο αδιάλλακτοι) πιστεύουν ότι αντιμετωπίζουν μια πραγματική απειλή από τα κάτω, ότι ο κόσμος που ξέρουν και τους αρέσει και θέλουν να διατηρήσουν φαίνεται να υπονομεύεται ή να βρίσκεται στη λαβή του κακού από ανατρεπτικές δυνάμεις, τότε μια εντελώς διαφορετική μορφή πάλης έρχεται σε λειτουργία, της οποίας η οξυύτητα, οι διαστάσεις και η καθολικότητα δικαιολογεί την ετικέτα «ταξικός πόλεμος».

Η Χιλή είχε γνωρίσει την ταξική πάλη μέσα σε ένα αστικό δημοκρατικό πλαίσιο για πολλές δεκαετίες, αυτή ήταν η παράδοση της. Με τον ερχομό του Αλιέντε στην προεδρία, οι συντηρητικές δυνάμεις σταδιακά μετέτρεψαν την ταξική πάλη σε ταξικό πόλεμο και εδώ αξίζει να τονιστεί ότι ήταν οι συντηρητικές δυνάμεις που πραγματοποίησαν τη μετατροπή.

Πριν το εξετάσουμε αυτό λίγο πιο προσεκτικά, θα ήθελα να ασχοληθώ με ένα θέμα που έχει τεθεί πολλές φορές σε συνδυασμό με την εμπειρία της Χιλής. Το θέμα των εκλογικών ποσοστών. Έχει συχνά ειπωθεί ότι ο Αλιέντε, ως προεδρικός υποψήφιος του συνασπισμού έξι κομμάτων, έλαβε μόνο το 36 τοις εκατό των ψήφων Σεπτέμβριο του 1970, με το επιχείρημα να είναι ότι αν είχε πάρει ως πούμε, το 51 τοις εκατό των ψήφων, η στάση των συντηρητικών δυνάμεων προς το μέρος του και προς τη κυβέρνησή του θα ήταν πολύ διαφορετική. Υπό μια έννοια αυτό μπορεί να είναι αλήθεια. Υπό μία άλλη είναι μία επικίνδυνη ανοησία.

Ξεκινώντας από το δεύτερο, ένας από τους πιο πεπειραμένους Γάλλους συγγραφείς της Λατινικής Αμερικής, Marcel Niedergang, έχει δημοσιεύσει ένα κομμάτι τεκμηρίωσης που είναι σχετικές με το θέμα. Αυτή είναι η μαρτυρία του Juan Garcés, ένας από τους προσωπικούς πολιτικούς συμβούλους του Αλιέντε σε διάστημα τριών ετών ο οποίος, υπό τις άμεσες διαταγές του προέδρου, δραπέτευσε από το Moneda Palace αφού είχε αποκλειστεί από την πολιορκία στις 11 Σεπτεμβρίου.

Κατά την άποψη του Garcés, όταν ο κυβερνητικός συνασπισμός είχε αυξήσει το εκλογικό του ποσοστό στο 44 τοις εκατό στις βουλευτικές εκλογές του Μάρτη του 1973, οι συντηρητικές δυνάμεις άρχισαν να σκέφτονται σοβαρά για ένα πραξικόπημα. «Μετά τις εκλογές του Μαρτίου» λέει ο Garcés, « ένα νομικό πραξικόπημα δεν ήταν πλέον δυνατό, δεδομένου ότι δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί η πλειοψηφία των δύο τρίτων που απαιτείται για την επίτευξη της συνταγματικής μορφής του προέδρου. Η Δεξιά στη συνέχεια, κατάλαβε ότι η στρατηγική με ανατροπή μέσω των εκλογών δεν ήταν δυνατή και ότι ο μόνος τρόπος που έμεινε ήταν η βία».

Αυτό έχει επιβεβαιωθεί από έναν από τους κύριους υποστηρικτές του πραξικοπήματος, τον στρατηγό της Πολεμικής Αεροπορίας Gustavo Leigh, ο οποίος μίλησε στον ανταποκριτή της Corriere della Sera στη Χιλή και είπε ότι «ξεκινήσαμε τις προετοιμασίες για την ανατροπή του Αλιέντε το Μάρτιο του 1973, αμέσως μετά τις εκλογές».

Αυτά τα στοιχεία δεν είναι αρκετά πειστικά. Αλλά βγάζουν νόημα. Γράφοντας ο Maurice Duverger σημειώνει ότι ενώ ο Αλιέντε υποστηρίχθηκε από λίγο περισσότερο από το ένα

τρίτο των Χιλιανών στην αρχή της προεδρίας του, είχε σχεδόν τους μισούς, όταν συνέβη το πραξικόπημα, και ότι αυτό το μισό αποτελούσαν από αυτούς που ήταν πιο σκληρά χτυπημένοι από υλικές δυσκολίες. Γράφει :

«Εδώ βρίσκεται ίσως ο κυριότερος λόγος για το στρατιωτικό πραξικόπημα. Εφ' όσον η δεξιά της Χιλής πίστευε ότι η εμπειρία της Λαϊκής Ενότητας (Popular Unity) θα έρθει σε ένα τέλος από τη βούληση των ψηφοφόρων , διατήρησε μια δημοκρατική στάση. Άξιζε ο σεβασμός στο Σύνταγμα, ενώ περίμεναν να κοπάσει η καταιγίδα. Όταν η δεξιά άρχισε να φοβάται ότι δεν έχει πέραση και ότι ενέργειες από τους φιλελεύθερους θεσμούς θα είχαν ως αποτέλεσμα τη διατήρηση του Σαλβαδόρ Αλιέντε στην εξουσία και στην ανάπτυξη του σοσιαλισμού, προτιμήθηκε η βία από το νόμο».

Ο Duverger υπερβάλλει ίσως για τη «δημοκρατική στάση» της Δεξιάς και το σεβασμό της για το Σύνταγμα πριν από τις εκλογές του Μαρτίου του 1973, αλλά το κύριο σημείο του, όπως αναφέρθηκε παραπάνω φαίνεται πολύ λογικό .

Οι επιπτώσεις αυτού του σημείου είναι πολύ μεγάλες. Συγκεκριμένα αυτές δείχνουν ότι, σε ότι αφορά τις συντηρητικές δυνάμεις, τα εκλογικά ποσοστά, όσο υψηλά και αν είναι, δεν προσδίδουν νομιμοποίηση σε μια κυβέρνηση που φαίνεται να επιδιώκει πολιτικές που κρίνουν ότι είναι δυνητικά ή πραγματικά καταστροφικές.

Αυτό βεβαίως δεν είναι κάτι το αξιοσημείωτο, γιατί στην περίπτωση της Χιλής, στα μάτια της Δεξιάς, βρίσκονται φαύλοι δημαγωγοί, ταξικοί προδότες, ανόητοι, γκάνγκστερ, και απατεώνες, που υποστηρίζονται από ένα ανίδεο όχλο, που ασχολούνται με το να επιφέρουν την καταστροφή και το χάος σε μία μέχρι τώρα ειρηνική και ευχάριστη χώρα κλπ. Το σενάριο είναι γνωστό. Η ιδέα ότι, από μια τέτοια προοπτική, τα ποσοστά υποστήριξης έχουν οποιαδήποτε συνέπεια είναι αφελής και παράλογη. Το θέμα, για τη Δεξιά, δεν είναι το ποσοστό των ψήφων, με το οποίο υποστηρίζεται μια αριστερή κυβέρνηση, αλλά για οι σκοπούς για τους οποίους κινείται. Εάν οι σκοποί είναι λάθος, βαθιά και θεμελιωδώς λάθος, τα εκλογικά ποσοστά είναι άσχετα.

Υπάρχει, ωστόσο, μια έννοια με την οποία τα ποσοστά έχουν σημασία στο είδος της πολιτικής κατάστασης που αντιμετωπίζει η δεξιά σε συνθήκες τύπου Χιλής. Αυτό σημαίνει ότι όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των ψήφων σε κάθε εκλογική αναμέτρηση για την Αριστερά, τόσο πιο πιθανό είναι ότι οι συντηρητικές δυνάμεις θα φοβηθούν, θα καταρρεύσει το ηθικό τους, και θα διασπαστούν προς μια αβέβαιη πορεία.

Οι δυνάμεις αυτές δεν είναι ομοιογενής. Και είναι προφανές ότι οι διαδηλώσεις υποστήριξης από το λαό είναι πολύ χρήσιμες για την Αριστερά , στην αντιπαράθεσή της με τη Δεξιά, εφόσον η Αριστερά δεν τις θεωρεί αποφασιστικής σημασίας. Με άλλα λόγια, τα ποσοστά μπορεί να βοηθήσουν για να φοβηθεί η Δεξιά αλλά όχι να αποπλιστεί.

Μπορεί κάλλιστα να ισχύει ότι η Δεξιά δεν θα είχε τολμήσει να χτυπήσει , αν ο Αλιέντε είχε λάβει υψηλότερο εκλογικό ποσοστό. Αλλά αν, έχοντας λάβει αυτά τα ποσοστά, ο Αλιέντε συνέχιζε την πορεία στην οποία είχε αποφασίσει, η Δεξιά θα είχε χτυπήσει με την πρώτη ευκαιρία. Το πρόβλημα ήταν να της αρνηθεί την ευκαιρία ή να βεβαιωθεί ότι η αντιπαράθεση θα συμβεί με τους πλέον ευνοϊκότερους όρους.

Η Αντιπολίτευση

Επανέρχομαι τώρα στο ζήτημα της ταξικής πάλης και του ταξικού πόλεμου και τις συντηρητικές δυνάμεις που τον διεξάγουν, με ιδιαίτερη αναφορά στη Χιλή, αν και οι σκέψεις που εκθέτω εδώ δεν ισχύουν μόνο για τη Χιλή, λιγότερο απ' όλα από την άποψη της φύσης των συντηρητικών δυνάμεων που πρέπει να ληφθούν υπόψη, και την οποία θα εξετάσω με τη σειρά της συνδέοντας την με τις μορφές πάλης στις οποίες συμμετάσχουν αυτές οι δυνάμεις.

I. Η κοινωνία ως πεδίο μάχης

Το να μιλάμε για «τις συντηρητικές δυνάμεις», όπως έχω κάνει μέχρι τώρα, δεν συνεπάγεται την ύπαρξη μίας ομοιογενούς οικονομικής, κοινωνικής, ή πολιτικής ομάδας, είτε στη Χιλή ή οπουδήποτε αλλού. Στη Χιλή, ήταν μεταξύ άλλων οι διαιρέσεις μεταξύ των διαφόρων στοιχείων μεταξύ των συντηρητικών δυνάμεων που κατέστησε δυνατή την προεδρία του Αλιέντε.

Ακόμα κι έτσι, όταν αυτοί οι διαχωρισμοί έχουν ληφθεί υπόψη, αξίζει να τονιστεί ότι μια σημαντική πτυχή της ταξικής πάλης που διεξάγεται από τις δυνάμεις αυτές στο σύνολό τους, με την έννοια ότι ο αγώνας λαμβάνει χώρα σε όλη την «κοινωνία των πολιτών», δεν έχει μπροστά, καμία συγκεκριμένη εστίαση, καμία συγκεκριμένη στρατηγική, καμία ηγεσία ή οργάνωση. Είναι μια καθημερινή μάχη με κάθε μέλος των δυσσαρεστημένων ανώτερων και μεσαίων τάξεων, η κάθε μία με τον δικό της τρόπο, καθώς και με ένα μεγάλο μέρος της κατώτερης μεσαίας τάξης.

Είναι η μάχη που βγαίνει από ένα συναίσθημα που η Evelyn Waugh, υπενθυμίζοντας τη φρίκη του καθεστώτος Attlee στη Βρετανία μετά το 1945, εξέφρασε αξιοθαύμαστα όταν έγραφε το 1959 ότι, σε αυτά τα χρόνια της κυβέρνησης των Εργατικών, «το βασίλειο φαινόταν να είναι υπό εχθρική κατοχή». Η εχθρική κατοχή προσκαλεί διάφορες μορφές αντίστασης, και ο καθένας πρέπει να κάνει το κομμάτι του.

Περιλαμβάνει της μεσαίας τάξης «νοικοκυρές» που διαμαρτύρονται χτυπώντας κατασρόλες και τηγάνια μπροστά από το Προεδρικό Μέγαρο, ιδιοκτήτες εργοστασίων που σαμποτάρουν την παραγωγή, εμπόρους που κρατούν άπραγα τα περιουσιακά στοιχεία τους σε μετοχές, ιδιοκτήτες εφημερίδων και τους υφισταμένους τους που ασκούν αδιάκοπες εκστρατείες εναντίον της κυβέρνησης, ιδιοκτήτες που εμποδίζουν τη μεταρρύθμιση της γης, την εξάπλωση αυτού που ονομαζόταν, κατά τη διάρκεια του πολέμου της Βρετανίας, «συναγερμός και απελπισία» (και παρεμπιπτόντως τιμωρείται από το νόμο), με λίγα λόγια, οι άνθρωποι με επιρροή, εύποροι, μορφωμένοι (ή όχι και τόσο καλά μορφωμένοι) μπορούν να κάνουν τα πάντα για να εμποδίσουν μια μισητή κυβέρνηση.

Αν θεωρηθεί ως μία «από-ολοκληρωμένη ολοκλήρωση» το κακό που μπορεί να κάνει αυτή η αντίδραση είναι πολύ σημαντικό - και δεν έχω αναφέρει ανώτερους επαγγελματίες, τους γιατρούς, τους δικηγόρους, τους κρατικούς αξιωματούχους, των οποίων η ικανότητα να επιβραδύνουν τη λειτουργία μιας κοινωνίας, της κάθε κοινωνίας, πρέπει να λογίζεται ως υψηλή. Τίποτα πολύ δραματικό δεν απαιτείται: μόλις μία προσωπική απόρριψη στην καθημερινή ζωή του ατόμου και στη δραστηριότητα του, της νομιμότητας του καθεστώτος, η οποία μετατρέπεται από μόνη της σε μια μεγάλη συλλογική επιχείρηση παραγωγής της αντίδρασης.

Μπορεί να υποτεθεί ότι η συντριπτική πλειοψηφία των μελών των ανώτερων και μεσαίων τάξεων (όχι όλοι) θα παραμείνει αμετάκλητα σε αντίθεση με το νέο καθεστώς. Το ζήτημα

της κατώτερης μεσαίας τάξης είναι μάλλον πιο περίπλοκο. Η πρώτη απαίτηση στο πλαίσιο αυτό είναι να γίνει μια ριζική διαφοροποίηση μεταξύ κατωτέρων επαγγελματιών και εργαζόμενων με άσπρο γιακά (σ.μ: white collar), τεχνικών, κατώτερου διευθυντικού προσωπικού, κλπ, αφενός, και των μικρών και πολύ μικρών καπιταλιστών εμπόρων από την άλλη.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του «συλλογικού εργατή», για τον οποίο ο Μαρξ μίλησε περισσότερο από εκατό χρόνια πριν καν συμμετάσχουν, όπως και η βιομηχανική εργατική τάξη, στην παραγωγή υπεραξίας. Αυτό δεν σημαίνει αυτόματα ότι αυτή η κατηγορία ή το στρώμα θα δει τον εαυτό της κατ'ανάγκη ως μέρος της εργατικής τάξης, ή ότι θα υποστηρίξει αυτόματα τις πολιτικές της Αριστεράς (ούτε την ίδια την εργατική τάξη), αλλά σημαίνει ότι υπάρχει εδώ τουλάχιστον μια στέρεη βάση για συμμαχίες.

Αυτό είναι πολύ πιο αμφίβολο, στην πραγματικότητα πιθανότατα αναληθές, για το άλλο μέρος στην κατώτερη μεσαία τάξη, τον μικρό επιχειρηματία. Στο άρθρο που αναφέρθηκε νωρίτερα, ο Maurice Duverger υποστηρίζει ότι «η πρώτη προϋπόθεση για τη δημοκρατική μετάβαση στο σοσιαλισμό σε μια δυτική χώρα γαλλικού τύπου είναι ότι μια κυβέρνηση της Αριστεράς θα πρέπει να καθυστερήσει αυτές τις κατηγορίες ανθρώπων για την τύχη τους στο πλαίσιο του μελλοντικού καθεστώτος, έτσι ώστε να τους διαχωρίσει από τον πυρήνα των μεγάλων καπιταλιστών οι οποίοι από την πλευρά τους είναι καταδικασμένοι να εξαφανιστούν ή να υποβληθούν σε αυστηρό έλεγχο».

Το πρόβλημα με αυτό είναι ότι, στο βαθμό που λαμβάνονται υπόψη οι μικροκαπιταλιστές και οι μικροί επαγγελματίες (και ο Duverger καθιστά σαφές ότι αυτούς σκέφτεται), η προσπάθεια είναι καταδικασμένη από την αρχή. Για να τους φιλοξενήσει, χρειάζεται «η εξέλιξη προς το σοσιαλισμό να είναι πολύ σταδιακή και πολύ αργή, έτσι ώστε να συσπειρώσει σε κάθε στάδιο ένα σημαντικό μέρος αυτών που φοβόταν στην αρχή». Επιπλέον, οι μικρές επιχειρήσεις πρέπει να είναι βέβαιες ότι η μοίρα τους θα είναι καλύτερη από ό, τι κάτω από τον μονοπωλιακό ή ολιγοπωλιακό καπιταλισμό.

Είναι ενδιαφέρον, και θα ήταν διασκεδαστικό αν το θέμα δεν ήταν πολύ σοβαρό, το γεγονός ότι ο ρεαλισμός που καθηγητή Duverger είναι σε θέση να εμφανίζεται σε σχέση με τη Χιλή και να τον εγκαταλείπει από τη στιγμή που πλησιάζει στο σπίτι. Το σενάριο του είναι γελοίο και ακόμα κι αν δεν ήταν, δεν υπάρχει κανένας τρόπος κατά τον οποίο οι μικρές επιχειρήσεις να μπορούσαν να δώσουν τις απαραίτητες εγγυήσεις.

Δεν θα ήθελα να δώσω την εντύπωση ότι υποστηρίζω την εκκαθάριση των μεσαίων και μικρών αστικών Γαλλικών κουλάκων. Αυτό που λέω είναι ότι για να προσαρμοστεί ο ρυθμός της μετάβασης στο σοσιαλισμό με τις ελπίδες και τους φόβους της κατηγορίας αυτής πρέπει να υποστηριχθεί η παράλυση ή να προετοιμαστούμε για την ήττα. Καλύτερα να μην ξεκινήσει καθόλου η μετάβαση. Το πώς θα ασχοληθούμε με το πρόβλημα είναι ένα διαφορετικό θέμα. Αλλά είναι σημαντικό να ξεκινήσουμε με το γεγονός ότι ως τάξη ή κοινωνικό στρώμα, το στοιχείο αυτό θα πρέπει να υπολογίζεται ως μέρος των συντηρητικών δυνάμεων.

Αυτό βέβαια φαίνεται ότι ήταν η περίπτωση στη Χιλή, ιδίως όσον αφορά τους πλέον διαβόητους 40.000 ιδιοκτήτες φορτηγών, των οποίων οι επαναλαμβανόμενες απεργίες βοήθησαν να αυξηθούν οι δυσκολίες της κυβέρνησης. Αυτές οι απεργίες, άριστα συντονισμένες, και πολύ πιθανόν επιδοτούμενες από εξωτερικές πηγές, επισήμαναν το

πρόβλημα που μια κυβέρνηση της Αριστεράς πρέπει να αναμένει ότι θα αντιμετωπίσει, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό ανάλογα με τη χώρα, σε έναν τομέα με μεγάλη οικονομική σημασία από την άποψη της κατανομής.

Το πρόβλημα τονίζεται ακόμα περισσότερο ακόμη και ειρωνικά από το γεγονός ότι, σύμφωνα με τις στατιστικές πηγές των Ηνωμένων Εθνών, αυτή η τάξη των μικροεπαγγελματιών ήταν αυτή που είχε παρουσιάσει τα μεγαλύτερα κέρδη κάτω από το καθεστώς του Αλιέντε σε σχέση με την κατανομή του εθνικού εισοδήματος. Έτσι, φαίνεται ότι το φτωχότερο 50 τοις εκατό του πληθυσμού είδε το μερίδιό του στο σύνολο να αυξάνεται από 16,1 τοις εκατό σε 17,6 τοις εκατό. Η μεσαία τάξη (45 τοις εκατό του πληθυσμού) αύξησε το εισόδημα της από 53,9 τοις εκατό σε 57,7 τοις εκατό, ενώ το εισόδημα στο πλουσιότερο 5 τοις εκατό μειώθηκε από 30 τοις εκατό σε 24,7 τοις εκατό. Αυτό δεν είναι η εικόνα μιας μεσαίας τάξης που συμπιέζεται μέχρι θανάτου εξ ου και η σημασία της εχθρότητας της.

II. Εξωτερικές επεμβάσεις των συντηρητικών.

Δεν είναι δυνατόν να συζητήσουμε για τον ταξικό πόλεμο οπουδήποτε, και ειδικά στη Λατινική Αμερική, χωρίς να λάβουμε υπόψιν μας την εξωτερική παρέμβαση, και πιο συγκεκριμένα την παρέμβαση του ιμπεριαλισμού των Ηνωμένων Πολιτειών, όπως αντιπροσωπεύεται τόσο από ιδιωτικές επιχειρήσεις όσο και από το ίδιο το αμερικανικό κράτος. Οι δραστηριότητες της ΙΤΤ έχουν λάβει σημαντική δημοσιότητα, καθώς και τα σχέδιά της για βύθιση της χώρας σε χάος, έτσι να δημιουργηθούν οι συνθήκες για πραξικόπημα των «φιλικών στρατιωτικών».

Ούτε βέβαια ήταν ΙΤΤ (μεγάλη αμερικανική εταιρία τηλεπικοινωνιών) η μόνη μεγάλη αμερικανική εταιρεία που δραστηριοποιούταν στη Χιλή. Στην πραγματικότητα δεν υφίσταται σημαντικός τομέας της οικονομίας της Χιλής στον οποίο να μην υπήρχε μεγάλη διείσδυση και σε ορισμένες περιπτώσεις να κυριαρχείται από αμερικανικές επιχειρήσεις. Η εχθρότητά τους προς το καθεστώς του Αλιέντε πρέπει αυξήθηκε σημαντικά όσο μεγάλωναν οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δυσκολίες. Όλοι γνωρίζουν ότι το ισοζύγιο πληρωμών της Χιλής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές χαλκού της. Αλλά η παγκόσμια τιμή του χαλκού, η οποία είχε μειωθεί κατά το ήμισυ το 1970, παρέμεινε σε αυτό το χαμηλό επίπεδο μέχρι το τέλος του 1972. Και η αμερικανική πίεση ασκήθηκε σε όλο τον κόσμο για να τοποθετηθεί ένα εμπάργκο στο χαλκό της Χιλής.

Επιπλέον, υπήρξε έντονη και επιτυχής πίεση από τις Ηνωμένες Πολιτείες προς την Παγκόσμια Τράπεζα να αρνηθεί δάνεια και πιστώσεις προς τη Χιλή, όχι ότι χρειαζόταν και τόσο πολύ πίεση, είτε στην Παγκόσμια Τράπεζα ή σε άλλα τραπεζικά ιδρύματα. Λίγες ημέρες μετά το πραξικόπημα, ο Guardian σημείωνε ότι «στις καθαρές νέες χρηματοδοτήσεις που είχαν παγώσει ως αποτέλεσμα της πίεσης των ΗΠΑ, περιλαμβάνονται ποσά ύψους £ 30 εκατομμυρίων, όλα για σχέδια για τα οποία η Παγκόσμια Τράπεζα είχε ήδη αποφασίσει ότι αξίζουν να χρηματοδοτηθούν».

Ο πρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας ήταν, φυσικά, ο κ. Robert McNamara. Κάποια στιγμή λεγόταν ότι ο κ. McNamara είχε υποστεί κάποιο είδος πνευματικής διαταραχής από τύψεις για το ρόλο του στη πρόκληση τόσων δεινών στο λαό του Βιετνάμ. Έτσι υπό τη διεύθυνσή του, η Παγκόσμια Τράπεζα πρόκειται να βοηθήσει τις φτωχές χώρες. Όσοι πλάσαραν αυτά τα πράγματα παρέλειψαν να προσθέσουν ότι οι φτωχές χώρες θα έπρεπε να επιδείξουν τη καλύτερη δυνατή διάθεση, πράγμα που η Χιλή δεν έκανε, για τις

απαιτήσεις των ιδιωτικών επιχειρήσεων, ιδίως των αμερικανικών..

Η πολιτική του Αλιέντε ήταν από την αρχή αντιμέτωπη με μια αμείλικτη αμερικανική προσπάθεια για οικονομικό στραγγαλισμό. Σε σύγκριση με το γεγονός αυτό, το οποίο πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε συνδυασμό με την οικονομική δολιοφθορά που ασκούσαν τα εσωτερικά συντηρητικά οικονομικά συμφέροντα, τα λάθη που διαπράχθηκαν από τη κυβέρνηση είναι σχετικά μικρής σημασίας. Ακόμα κι έτσι γίνεται πολύς λόγος για αυτά όχι μόνο από κριτικούς, αλλά και από τους φίλους της κυβέρνησης Αλιέντε.

Το πραγματικά αξιοσημείωτο, ενάντια σε όλες τις πιθανότητες, δεν είναι τα λάθη αλλά ότι το καθεστώς κρατήθηκε οικονομικά όσο το έκανε. Και ειδικά λόγω του ότι το καθεστώς συστημικά παρεμποδίστηκε στην λήψη απαραίτητων μέτρων από τα κόμματα της αντιπολίτευσης στη Βουλή.

Με την προοπτική αυτή, η ερώτηση αν η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν ή δεν ήταν άμεσα εμπλεκόμενη στην προετοιμασία του στρατιωτικού πραξικοπήματος δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική. Είχε σίγουρα γνώση για αυτό πριν γίνει. Ο στρατός της Χιλής είχε στενούς δεσμούς με τον στρατό των Ηνωμένων Πολιτειών. Και προφανώς θα ήταν ανόητο να σκεφτούμε ότι το είδος των ανθρώπων που διοικούν την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών δεν θα είχαν ενεργό συμμετοχή σε ένα πραξικόπημα ή στην έναρξή του.

Το σημαντικό σημείο εδώ, ωστόσο, είναι ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ είχε επιτελέσει σημαντικό έργο κατά τη διάρκεια των τριών προηγούμενων ετών για να προετοιμαστεί το έδαφος για την ανατροπή του καθεστώτος του Αλιέντε με την κήρυξη οικονομικού πολέμου εναντίον του.

III. Τα συντηρητικά πολιτικά κόμματα

Το είδος της ταξικής πάλης που διεξήχθη από συντηρητικές δυνάμεις της κοινωνίας για την οποία έγινε αναφοράνωρίτερα απαιτεί τελικά κατεύθυνση και πολιτική άρθρωση, τόσο στο Κοινοβούλιο όσο και στη χώρα γενικότερα, αν πρόκειται να μετατραπεί σε μια πραγματικά αποτελεσματική πολιτική δύναμη. Η κατεύθυνση αυτή παρέχεται από τα συντηρητικά κόμματα, και στη Χιλή από τη Χριστιανική Δημοκρατία.

Όπως και η Χριστιανοδημοκρατική Ένωση της Γερμανίας και το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα στην Ιταλία, η Χριστιανική Δημοκρατία της Χιλής που περιελάμβανε πολλές διαφορετικές τάσεις, από διάφορες μορφές ριζοσπαστισμού (αν και οι περισσότεροι ακραίοι σχημάτισαν δικά τους κόμματα μόλις ο Αλιέντε ήρθε στην εξουσία) μέχρι και ακραίο συντηρητισμό. Εκπροσωπούσε όμως την συνταγματική συντηρητική δεξιά, το κόμμα της κυβέρνησης, εκ των οποίων κύρια στελέχη, όπως ο Eduardo Frei, ήταν πρόεδρος πριν τον Αλιέντε.

Με σταθερά αυξανόμενη αποφασιστικότητα, αυτή η συνταγματική συντηρητική δεξιά προσπαθούσε με όλα τα νόμιμα μέσα που διέθετε να μπλοκάρει και να εμποδίσει τις δράσεις της κυβέρνησης και να την αποτρέψει από το να λειτουργήσει σωστά. Οι υποστηρικτές του κοινοβουλευτισμού πάντα έλεγαν ότι η λειτουργία του εξαρτάται από την επίτευξη ενός ορισμένου βαθμού συνεργασίας μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης. Και έχουν χωρίς αμφιβολία δίκιο. Αλλά η κυβέρνηση του Αλιέντε δεν είχε τη συνεργασία αυτή από τους ίδιους τους ανθρώπους που ποτέ δεν παύουν να διακηρύσσουν την αφοσίωσή τους στην κοινοβουλευτική και συνταγματική δημοκρατία.

Και εδώ, σε νομοθετικό πλαίσιο, η ταξική πάλη εύκολα μετατρέπεται σε ταξικό πόλεμο. Οι νομοθετικές συνελύσεις είναι, με κάποιες επιφυλάξεις που δεν ενδιαφέρουν εδώ, μέρος του κρατικού συστήματος. Και στη Χιλή η νομοθετική συνέλευση ήταν σταθερά κάτω από τον έλεγχο της αντιπολίτευσης. Έτσι ήταν και άλλα σημαντικά τμήματα του κρατικού συστήματος στα οποία θα επανέλθω σύντομα.

Η αντίσταση της αντιπολίτευσης στην κυβέρνηση, στη Βουλή και έξω από αυτή, δεν είχε λάβει πλήρως τις διαστάσεις της, μέχρι η νίκη την οποία ο συνασπισμός της Λαϊκής Ενότητας σημείωσε στις εκλογές του Μαρτίου του 1973. Μέχρι τα τέλη της άνοιξης, οι πάλαι ποτέ συνταγματιστές και κοινοβουλευτιστές ξεκίνησαν την πορεία τους προς στρατιωτική επέμβαση.

Μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 29ης Ιουνίου, η οποία σηματοδοτεί την ουσιαστική έναρξη της τελικής κρίσης, ο Αλιέντε προσπάθησε να επιτύχει συμβιβασμό με τους ηγέτες της Χριστιανικής Δημοκρατίας, *Alwyn* και *Frei*. Αυτοί αρνήθηκαν και αύξησαν την πίεση στην κυβέρνηση. Στις 22 Αυγούστου, στην Εθνική Συνέλευση, η οποία κυριαρχείται από το κόμμα τους, πέρασε πραγματικά μια κίνηση που ουσιαστικά ζήτησε από το στρατό «να βάλει ένα τέλος σε καταστάσεις που συνιστούσαν παραβίαση του Συντάγματος». Στην περίπτωση της Χιλή, τουλάχιστον, δεν μπορεί να υπάρξει ζήτημα για την άμεση ευθύνη που αυτοί οι πολιτικοί φέρουν για την ανατροπή του καθεστώτος Αλιέντε.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, οι Χριστιανοδημοκρατικοί ηγέτες θα προτιμούσαν να τελειώνουν με τον Αλιέντε χωρίς να καταφύγουν στη βία και παραμένοντας στο πλαίσιο του Συντάγματος. Στους αστούς πολιτικούς δεν αρέσουν τα στρατιωτικά πραξικοπήματα, διότι στα πραξικοπήματα μειώνεται ο ρόλος τους. Αλλά είτε μας αρέσει είτε όχι, και όσο αφοσιωμένοι και αν είναι στο σύνταγμα, οι περισσότεροι πολιτικοί θα ενεργοποιούσαν τον στρατό όπου αισθάνονται ότι το επιβάλλουν οι περιστάσεις.

Οι υπολογισμοί που οδηγούν στην λήψη της παράνομης απόφασης που απαιτούν οι συνθήκες είναι πολλοί και σύνθετοι. Οι υπολογισμοί αυτοί περιλαμβάνουν πιέσεις και παροτρύνσεις διαφόρων ειδών και σημασίας.

Μια τέτοια πίεση είναι η γενική, η διάχυτη πίεση της κατηγορίας ή κατηγοριών στις οποίες ανήκουν αυτοί οι πολιτικοί. «*Il faut en finir*», τους λένε από όλες τις πλευρές, ή μάλλον από πλευρές τους οποίες λαμβάνουν στα σοβαρά. Και αυτό έχει σημασία στη μετατόπιση προς πραξικοπηματισμό. Αλλά μια άλλη πίεση η οποία γίνεται όλο και πιο σημαντική, καθώς η κρίση μεγαλώνει είναι αυτή των ομάδων στα δεξιά των συνταγματικών συντηρητικών, η οποία σε τέτοιες περιπτώσεις γίνεται ένα στοιχείο που λαμβάνεται υπόψη.

IV. Φασιστικού τύπου ομάδες

Ο συνασπισμός του Αλιέντε είχε να αντιμετωπίσει οργανωμένη βία από ομάδες φασιστικού τύπου. Αυτός ο ακροδεξιός ανταρτοπόλεμος ή δραστηριότητα κομάντο αυξήθηκε με πυρετώδεις ρυθμούς κατά τους τελευταίους μήνες πριν από το πραξικόπημα, συμπεριλαμβάνοντας την ανατίναξη ηλεκτρικών πυλώνων, επιθέσεις σε αγωνιστές της αριστεράς, και άλλες τέτοιες ενέργειες οι οποίες συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στη γενική αίσθηση ότι η κρίση πρέπει με κάποιο τρόπο να πάψει να υφίσταται.

Εδώ πάλι, η δράση αυτού του τύπου, σε «κανονικές» συνθήκες της ταξικής σύγκρουσης, δεν έχουν μεγάλη πολιτική σημασία, και σίγουρα δεν είναι τόσο μεγάλη η σημασία τους,

ώστε να απειλείται το καθεστώς. Εφ' όσον το μεγαλύτερο μέρος των συντηρητικών δυνάμεων παραμένουν συνταγματικές, οι ομάδες φασιστικού τύπου παραμένουν απομονωμένες και ακόμη αποφεύγονται από την παραδοσιακή δεξιά.

Αλλά σε εξαιρετικές περιπτώσεις, μιλάει κανείς σε ανθρώπους που σε διαφορετική περίπτωση δεν θα ήθελαν να βρεθούν ούτε νεκροί στο ίδιο δωμάτιο ή δίνουν ένα νεύμα και ένα κλείσιμο του ματιού εκεί που νωρίτερα ένα συνοφρύωμα και μια επίπληξη θα ήταν μια σχεδόν αυτόματη απάντηση. «Οι νέοι θα είναι οι νέοι» λένε τώρα τρυφερά οι γηραιότεροι συντηρητικοί. «Φυσικά, είναι άγριοι και κάνουν φοβερά πράγματα. Αλλά στη συνέχεια να εξετάσουμε σε ποιους τα κάνουν, και τι περιμένεις όταν κυβερνούνται από δημαγωγούς, εγκληματίες και απατεώνες». Έτσι έγινε και σε ομάδες όπως η «Πατρίδα και Ελευθερία» που λειτουργούσαν όλο και πιο τολμηρά στη Χιλή, βοήθησαν στην αύξηση της αίσθησης της κρίσης και ενθάρρυναν τους πολιτικούς να σκεφτούνε με όρους δραστηκών λύσεων.

V. Διοικητική και δικαστική αντιπολίτευση

Οι συντηρητικές δυνάμεις μπορούν οπουδήποτε πάντα να υπολογίζουν στην περισσότερη ή λιγότερη ρητή στήριξη ή τη συναίνεση ή τη συμπάθεια των μελών της στα ανώτερα κλιμάκια του κρατικού συστήματος και συγχρόνως σε πολλά, αν όχι στα περισσότερα μέλη των χαμηλότερων κλιμάκιων. Με την κοινωνική προέλευση, την εκπαίδευση, την κοινωνική θέση, τη συγγένεια και τις φιλικές συνδέσεις, τα ανώτερα κλιμάκια, για να επικεντρωθούμε σε αυτά, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της συντηρητικής παράταξης και αν κανένας από αυτούς τους παράγοντες δεν ίσχυαν, οι ιδεολογικές διαθέσεις τους θα τους τοποθετούσαν σίγουρα εκεί.

Κορυφαίοι δημόσιοι υπάλληλοι και τα μέλη του δικαστικού σώματος μπορεί, με ιδεολογικούς όρους, να κυμαίνονται σε όλο το φάσμα από τον ήπιο φιλελευθερισμό έως τον ακραίο συντηρητισμό, αλλά ο ήπιος φιλελευθερισμός, στην προοδευτική πλευρά του φάσματος είναι το τελικό όριο για αυτούς. Σε «κανονικές» συνθήκες ταξικής σύγκρουσης, αυτό δεν μπορεί να βρει έκφραση, εκτός όσον αφορά το είδος των σιωπηρών ή ρητών προκαταλήψεων που αυτοί οι άνθρωποι πρέπει να αναμένεται να έχουν.

Σε συνθήκες κρίσης, από την άλλη πλευρά, σε μια εποχή που η ταξική πάλη παίρνει το χαρακτήρα του ταξικού πολέμου, αυτά τα μέλη των κρατικών προσωπικών γίνονται ενεργοί συμμετέχοντες στη μάχη και είναι πιο πιθανό να θέλουν να κάνουν το καθήκον τους στη πατριωτική προσπάθεια για να σώσουν την αγαπημένη χώρα, για να μην μιλήσουμε για τις αγαπημένες θέσεις τους, από τους κινδύνους που την απειλούν.

Η κυβέρνηση Αλιέντε κληρονόμησε ένα κρατικό προσωπικό, το οποίο είχε από καιρό εμπλακεί στην ηγεσία των συντηρητικών κομμάτων και το οποίο δεν μπορεί να συμπεριλαμβάνει πολλούς ανθρώπους που είδαν το νέο καθεστώς με οποιοδήποτε είδους συμπάθεια. Μεγάλο μέρος από αυτό άλλαξε με την εκλογή του Αλιέντε, στο βαθμό που το νέο προσωπικό, το οποίο υποστήριξε το συνασπισμό της Λαϊκής Ενότητας, κατέλαβε κορυφαίες θέσεις στο κρατικό σύστημα.

Ακόμα κι έτσι, και υπό τις επικρατούσες συνθήκες, ίσως αναπόφευκτα τα μεσαία και κατώτερα στρώματα του συστήματος αυτού συνέχισαν να στελεχώνονται από τους καθιερωμένους παραδοσιακούς γραφειοκράτες. Η δύναμη αυτών των ανθρώπων μπορεί να είναι πολύ μεγάλη. Μία διαταγή μπορεί να εκδοθεί από ψηλά, αλλά αυτοί οι άνθρωποι είναι στη κατάλληλη θέση ώστε να μην την εκτελέσουν, ή να βεβαιωθούν ότι δεν θα λειτουργεί

όπως θα έπρεπε.

Και ας μου επιτραπεί η μεταφορά, η μηχανή μπορεί να μην ανταποκρίνεται σωστά επειδή πολύ απλά οι μηχανικοί που έχουν την πραγματική επιβάρυνση για αυτή δεν έχουν καμία ιδιαίτερη επιθυμία να την κάνουν να ανταποκρίνεται σωστά. Όσο μεγαλύτερη είναι η αίσθηση της κρίσης τόσο λιγότερο πρόθυμοι και μηχανικοί και όσο λιγότερο πρόθυμοι οι μηχανικοί, τόσο μεγαλύτερη είναι η κρίση.

Ωστόσο, η κυβέρνηση Αλιέντε δεν «κατέρρευσε». Παρά το νομοθετικό εμπόδιο, το διοικητικό σαμποτάζ, τον πολιτικό πόλεμο, την ξένη επέμβαση, τις οικονομικές ελλείψεις, τις εσωτερικές διαιρέσεις, κλπ, το καθεστώς κράτησε. Αυτό, για τους πολιτικούς και τις πολιτικές που εκπροσωπούσαν, ήταν το πρόβλημα.

Σε ένα άρθρο που θέλω να αναφέρω, ο Eric Hobsbawm σημειώνει πολύ σωστά ότι «σε αυτούς τους σχολιαστές της δεξιάς, οι οποίοι ρωτούν ποια άλλη επιλογή παραμένει ανοικτή για τους αντιπάλους του Αλιέντε από ένα πραξικόπημα, η απλή απάντηση είναι: να μην γίνει πραξικόπημα». Αυτό, όμως, εμπεριέχει τον κίνδυνο ο Αλιέντε να ξεπεράσει τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπιζε.

Πράγματι, φαίνεται ότι, την ημέρα πριν από το πραξικόπημα, ο ίδιος και οι υπουργοί του, είχαν αποφασίσει για μια τελευταία συνταγματική ρήξη, δηλαδή ένα δημοψήφισμα, το οποίο επρόκειτο να ανακοινωθεί στις 11 Σεπτεμβρίου. Ήλπιζε ότι, αν κέρδιζε, θα μπορούσε να παγώσει τους πραξικοπηματίες, και να δώσει στον εαυτό του νέο χώρο δράσης. Αν έχανε, θα παραιτούνταν, με την ελπίδα ότι οι δυνάμεις της Αριστεράς μια ημέρα θα βρεθούν σε καλύτερη θέση να ασκήσουν εξουσία.

Ό, τι και να σκεπτόταν για αυτή τη στρατηγική, για την οποία οι συντηρητικοί πολιτικοί πρέπει να έχει λάβει γνώση, υπήρχε ο κίνδυνος για την παράταση της κρίσης, στην οποία ήθελαν ξέφρενα να βάλουν τέλος. Και αυτό σήμαινε την αποδοχή, και μάλιστα την ενεργό υποστήριξη στο πραξικόπημα που οι στρατιωτικοί είχαν προετοιμάσει. Τελικά, και μπροστά στον κίνδυνο της λαϊκής υποστήριξης για τον Αλιέντε, δεν υπήρχε κανένα φάρμακο, οι δολοφόνοι έπρεπε να κληθούν.

VI. Ο στρατός

Έχει ειπωθεί ξανά ότι ο στρατός στη Χιλή, σε αντίθεση με το στρατό σε κάθε άλλη χώρα της Λατινικής Αμερικής, ήταν μη-πολιτικός, πολιτικά ουδέτερος, συνταγματικός, κλπ. και αν και αυτό είναι κάπως υπερβολικό, ήταν σε γενικές γραμμές αλήθεια ότι ο στρατός στη Χιλή δεν «αναμειγνυόταν στην πολιτική». Ούτε υπάρχει οποιοσδήποτε λόγος να αμφιβάλλει κανείς ότι, κατά τον χρόνο που Αλιέντε ήρθε στην εξουσία και για κάποιο χρονικό διάστημα μετά, οι στρατιωτικοί δεν ήθελαν να παρέμβουν και να κάνουν ένα πραξικόπημα.

Αφού το «χάος» είχε δημιουργηθεί, επήλθε ακραία πολιτική αστάθεια και η αδυναμία ανταπόκρισης του καθεστώτος στο πρόσωπό της κρίσης είχε αποκαλυφθεί (εκ των οποίων περισσότερα αργότερα) που οι συντηρητικές διαθέσεις του στρατού ήρθαν στο προσκήνιο. Για αυτό θα ήταν ανοησία να πιστεύουμε ότι η «ουδετερότητα» και η «μη πολιτική στάση» από την πλευρά των ενόπλων δυνάμεων σήμαινε ότι δεν έχουν σαφείς ιδεολογικές διαθέσεις, και ότι οι εν λόγω διαθέσεις δεν ήταν σίγουρα συντηρητικές.

Όπως ο Marcel Niedergang σημειώνει, «ποτέ δεν υπήρξαν υψηλόβαθμα στελέχη που ήταν

σοσιαλιστές, πόσο μάλλον κομμουνιστές. Υπήρχαν δύο στρατόπεδα: οι οπαδοί της νομιμότητας και οι εχθροί της κυβέρνησης της Αριστεράς. Η δεύτερη ομάδα, αυξανόταν όλο και περισσότερο και τελικά κέρδισε».

Τα πλάγια γράμματα σε αυτό το απόσπασμα προορίζονται να μεταφέρουν τη κρίσιμη δυναμική που έλαβε χώρα στη Χιλή και η οποία επηρέασε το στρατό, καθώς και όλους τους άλλους πρωταγωνιστές. Αυτή η έννοια της δυναμικής διαδικασίας είναι απαραίτητη για την ανάλυση κάθε τέτοιου είδους κατάσταση: οι άνθρωποι που είναι αβέβαιοι, και οι οποίοι δεν είναι διατεθειμένοι να κάνουν αυτό ή εκείνο, αλλάζουν υπό την επίδραση των γεγονότων που κινούνται γρήγορα. Φυσικά, ως επί το πλείστον αλλάζουν μέσα σε ένα συγκεκριμένο εύρος επιλογών, αλλά σε τέτοιες περιπτώσεις, η μετατόπιση μπορεί παρόλα αυτά να είναι πολύ μεγάλη.

Έτσι συντηρητικά αλλά και συνταγματικά προσανατολισμένοι άνδρες του στρατού, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να γίνουν πολύ πιο συντηρητικοί και παύουν να είναι συνταγματικά προσανατολισμένοι. Το προφανές ερώτημα είναι τι είναι αυτό που προκαλεί την μετατόπιση. Εν μέρει, αναμφίβολα, η απάντηση βρίσκεται στην «αντικειμενική» επιδείνωση της κατάστασης, εν μέρει επίσης όμως και στην πίεση που παράγεται από συντηρητικές δυνάμεις.

Αλλά σε πολύ μεγάλο βαθμό, βρίσκεται στην θέση που υιοθετήθηκε, και φαίνεται ότι θα υιοθετηθεί από την παρούσα κυβέρνηση. Όπως το αντιλαμβάνομαι, η αδύναμη απάντηση στην απόπειρα πραξικοπήματος της 29ης Ιουνίου της διοίκησης του Αλιέντε, η σταθερή υποχώρηση του μπροστά στις συντηρητικές δυνάμεις (και του στρατού) στις επόμενες εβδομάδες, και η απώλεια του από την παραίτηση του Στρατηγού Prats, ο μόνος στρατηγός που είχε εμφανιστεί σταθερά διατεθειμένος να υποστηρίξει το καθεστώς όλα αυτά πρέπει να είχαν να κάνουν με το γεγονός ότι οι εχθροί του καθεστώτος στις ένοπλες δυνάμεις (δηλαδή των στρατιωτικών οι οποίοι ήταν έτοιμοι να κάνουν ένα πραξικόπημα) μεγάλωνε όλο και πιο πολύ. Σε αυτά τα θέματα ισχύει ένας νόμος: όσο πιο αδύναμη η κυβέρνηση, όσο πιο τολμηροί οι εχθροί της, τόσο πιο πολυπληθείς γίνονται μέρα με τη μέρα.

Έτσι, αυτοί οι «συνταγματικά προσανατολισμένοι» στρατηγοί χτύπησαν στις 11 Σεπτεμβρίου, και έθεσαν σε εφαρμογή αυτό που ονομάστηκε - υπό το πρίσμα της σφαγής των αριστερών στην Ινδονησία - Operation Djakarta. Πριν επανέλθουμε στο επόμενο μέρος αυτής της ιστορίας, στο μέρος που αφορά τις ενέργειες του καθεστώτος Αλιέντε, τη στρατηγική και τη συμπεριφορά της, είναι επίσης σημαντικό να τονίσω τη βαρβαρότητα της καταστολής που εξαπέλυσε το πραξικόπημα, και να υπογραμμιστεί η ευθύνη την οποία η συντηρητικοί πολιτικοί φέρουν για αυτό.

Γράφοντας άμεσα μετά την Κομμούνα του Παρισιού, και ενώ οι κομμουνάροι εξακολουθούσαν να σκοτώνονται, ο Μαρξ σημείωσε με πικρία ότι «ο πολιτισμός και η δικαιοσύνη της αστικής τάξης βγαίνει στο ζοφερό φως κάθε φορά που οι δούλοι αυτής της τάξης εξεγείρονται κατά των αφεντικών τους. Στη συνέχεια, αυτός ο πολιτισμός και αυτή η τάξη πραγμάτων αποκαλύπτεται ως απροκάλυπτη βαρβαρότητα και άνομη εκδίκηση». Αυτά τα λόγια ισχύουν επίσης και στη Χιλή μετά το πραξικόπημα. Έτσι, αυτό το όχι και τόσο αριστερό περιοδικό, το Newsweek είχε μια έκθεση από ανταποκριτή της στο Σαντιάγο λίγο μετά το πραξικόπημα, υπό τον τίτλο «Σφαγείο στο Σαντιάγο» το οποίο συνέχιζε ως εξής:

Την περασμένη εβδομάδα, γλίστρησα μέσα από μια πλαϊνή πόρτα μέσα στο νεκροτομείο της πόλης του Σαντιάγο, δείχνοντας τη χουντική κάρτα τύπου μου και επιδεικνύοντας την

ανυπομονησία υψηλού αξιωματούχου. Εκατόν πενήντα πτώματα βρισκόταν απλωμένα στο ισόγειο, προς αναμονή αναγνώρισης από μέλη της οικογένειας. Στον πρώτο όροφο, πέρασα μέσα από μια μισάνοιχτη πόρτα και εκεί σε ένα αμυδρά φωτισμένο διάδρομο υπήρχαν τουλάχιστον πενήντα ακόμα πτώματα να πιέζονται το ένα απέναντι στο άλλο με τα κεφάλια τους στημένα στον τοίχο. Ήταν όλοι γυμνοί.

Οι περισσότεροι είχαν πυροβοληθεί από κοντινή απόσταση κάτω από το πηγούνι. Κάποιοι είχαν στο σώμα τραύματα από οπλοπολυβόλα. Τα στήθη τους είχαν ανοιχτεί και ραφτεί ξανά πρόχειρα και αποκρουστικά ενώ είχε προηγηθεί μια εντελώς τυπική αυτοψία. Ήταν όλοι νέοι και, αν κρίνουμε από την τραχύτητα των χεριών τους, όλοι από την εργατική τάξη. Ανάμεσα τους ήταν και μερικά κορίτσια, διακρίνονταν ανάμεσα στα πτώματα μόνο από τις καμπύλες του στήθους τους. Τα περισσότερα από τα κεφάλια τους είχαν συνθλιβεί. Έμεινα για δύο λεπτά το πολύ, στη συνέχεια έφυγα.

Εργαζόμενοι στο νεκροτομείο είχαν δεχθεί απειλές ότι θα περάσουν από στρατοδικείο και θα εκτελεστούν αν αποκαλύψουν τι συμβαίνει εκεί. Αλλά οι γυναίκες που πηγαίνουν εκεί για να αναγνωρίσουν πτώματα αναφέρουν ότι υπάρχουν 100-150 πτώματα στο ισόγειο κάθε μέρα. Και ήμουν σε θέση να λάβω τον επίσημο αριθμό πτωμάτων του νεκροτομείου από την κόρη ενός μέλους του προσωπικού. Μέχρι και τη δέκατη τέταρτη ημέρα μετά το πραξικόπημα, από το νεκροτομείο είχαν περάσει 2796 πτώματα.

Την ίδια ημέρα που εκδόθηκε αυτό το άρθρο, η London Times σχολίασε σε ένα κύριο άρθρο ότι «η ύπαρξη ενός πολέμου ή κάτι σαν αυτό μπορεί να εξηγήσει με σαφήνεια τη δραστική σοβαρότητα του νέου καθεστώτος που εξέπληξε τόσο πολλούς παρατηρητές».

Ο «πόλεμος» ήταν, φυσικά, εφεύρεση των Times. Έχοντας τον εφεύρει, στη συνέχεια παρατηρεί ότι «μια στρατιωτική κυβέρνηση αντιμέτωπη με εκτεταμένη ένοπλη αντιπολίτευση είναι απίθανο να είναι σχολαστική είτε με συνταγματικές λεπτότητες είτε ακόμα και με τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα». Παρόλα αυτά, για να μη θεωρηθεί ότι η εφημερίδα εγκρίνει τη «δραστική σοβαρότητα» του νέου καθεστώτος, λέει στους αναγνώστες της ότι «πρέπει να ελπίζουν οι φίλοι της Χιλής στο εξωτερικό, όπως επίσης και χωρίς αμφιβολία από τη μεγάλη πλειοψηφία των Χιλιανών, ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα σύντομα θα είναι πλήρως σεβαστά και ότι η συνταγματική κυβέρνηση αποκατασταθεί σύντομα». Αμήν.

Κανείς δεν ξέρει πόσοι άνθρωποι έχουν σκοτωθεί στη περίοδο της τρομοκρατίας που ακολούθησε το πραξικόπημα, και πόσοι άνθρωποι θα πεθάνουν ακόμη ως αποτέλεσμα αυτού. Αν μια κυβέρνηση της Αριστεράς είχε επιδείξει το ένα δέκατο της απανθρωπιάς της χούντας, ουρλιάζοντας τα πρωτοσέλιδα σε ολόκληρο τον «πολιτισμένο» κόσμο θα την κατέκριναν μέρα νύχτα.

Όπως και να έχει, το θέμα πέρασε στα ψηλά και τίποτα δεν ακούστηκε όταν η βρετανική κυβέρνηση έσπευσε, έντεκα ημέρες μετά το πραξικόπημα, να αναγνωρίσει τη χούντα. Στη συνέχεια, όμως το ίδιο έκαναν και οι περισσότερες δυτικές κυβερνήσεις που αγαπούν την ελευθερία.

Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι προνομιούχοι στη Χιλή μοιράζονταν από κοινού τα συναισθήματα του συντάκτη στους Times του Λονδίνου ότι, λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις, ο στρατός δεν θα μπορούσε να είναι «υπερβολικά σχολαστικός». Και εδώ, ο Hobsbawm το θέτει πολύ καλά, όταν λέει ότι «η Αριστερά έχει υποτιμήσει σε γενικές

γραμμές το φόβο και το μίσος της Δεξιάς, την ευκολία με την οποία καλοντυμένοι άνδρες και προσεγγμένες γυναίκες αποκτούν όρεξη για αίμα».

Αυτή είναι μια παλιά ιστορία. Στο Φλωμπέρ του, ο Σαρτρ αναφέρει μία καταχώρηση στο ημερολόγιο του Edmond de Goncourt για την 31η Μάη 1871 , αμέσως μετά αφού Παρισινή Κομμούνα είχε συνθλιβεί:

Είναι καλό. Δεν έχει υπάρξει καμία συνδιαλλαγή ή συμβιβασμός. Η λύση ήταν βίαιη. Ήταν καθαρή δύναμη . . . μια αιματοχυσία σαν αυτή, με τη δολοφονία του μαχητικού κομματιού του πληθυσμού («la partie de la bataillante de la population») ακυρώνει την επανάσταση για τουλάχιστον μία γενιά. Είναι είκοσι χρόνια ανάπαυσης που η παλιά κοινωνία έχει μπροστά της, εφόσον οι κυβερνώντες τολμήσουν όλα όσα χρειάζεται να τολμηθούν αυτή τη στιγμή.

Ο Γκονκούρ, όπως γνωρίζουμε, δεν είχε κανένα λόγο να ανησυχεί. Ούτε η Χιλιανή μεσαία τάξη είχε, αφού ο στρατός όχι μόνο τολμά, αλλά είναι σε θέση, να δώσει στη Χιλή «είκοσι χρόνια ανάπαυσης». Μια γυναίκα δημοσιογράφος με μακρά εμπειρία αναφέρει ότι, τρεις εβδομάδες μετά το πραξικόπημα, η «αγαλλίαση» από τους φίλους της ανώτερης τάξης ήταν έκδηλη καθώς είχαν προσευχηθεί για αυτό. Αυτές οι κυρίες είναι απίθανό να διαταραχθούν από τη σφαγή των αγωνιστών της αριστεράς. Το ίδιο και οι σύζυγοί τους.

Αυτό όμως που ενόχλησε τους συντηρητικούς πολιτικούς ήταν η επιμέλεια με την οποία ο στρατός οδήγησε για την αποκατάσταση «του νόμου και της τάξης». Το κυνήγι και η εκτέλεση μαχητών είναι ένα πράγμα, όπως είναι και η καύση βιβλίων. Αλλά διάλυση της Εθνοσυνέλευσης, η καταγγελία της «πολιτικής» και το παίξιμο της ιδέας ενός φασιστικού τύπου «συντεχνιακής» κατάστασης, όπως αυτή που κάνουν μερικοί από τους στρατηγούς, είναι κάτι άλλο, και μάλλον πιο σοβαρό.

Λίγο μετά το πραξικόπημα, οι ηγέτες της Χριστιανικής Δημοκρατίας, οι οποίοι είχαν παίξει τόσο σημαντικό ρόλο στην επίτευξή του, και οι οποίοι συνέχισαν να εκφράζουν την υποστήριξή της χούντας είχαν αρχίσει να εκφράζουν την «ανησυχία» τους.

Πράγματι, ο πρώην πρόεδρος Frei προχώρησε τόσο πολύ -τέλειος τύπος- ώστε να εμπιστευθεί σε έναν Γάλλο δημοσιογράφο την πεποίθησή του ότι «η Χριστιανική Δημοκρατία θα πρέπει να πάει στην αντιπολίτευση σε δύο ή τρεις μήνες από τώρα» προφανώς αφού ο στρατός είχε κατακρεουργήσει αρκετούς αριστερούς μαχητές. Κατά τη μελέτη της συμπεριφοράς και των δηλώσεων αυτών των ανδρών, καταλαβαίνει κανείς καλύτερα την άγρια περιφρόνηση που ο Μαρξ εξέφρασε για τους αστούς πολιτικούς στα ιστορικά του συγγράμματα. Αυτή η φυλή δεν έχει αλλάξει.

Τέλος πρώτου μέρους

Πηγές: <https://www.jacobinmag.com/2015/09/chile-coup-santiago-allende-social-de...> και <http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5364#.VgaOCtLtmkp>

Το δεύτερο μέρος της μετάφρασης: <https://barikat.gr/content/praxikopima-sti-hili-meros-deytero>

